

ירמיהו פרק ל"א

ביחידה זו נלמד את פסוקי ההפטרה של יום ב' של ראש השנה: ירמיהו פרק ל"א פסוקים א-יט. פסוקי הנבואה נחשבים לאחד מ'נכסי צאן הברזל' של הנבואה בתנ"ך ורבים מהם הולחנו ושולבו בתפילות ובפיוטים. ביחידה נעסוק בשאלות יסוד הנוגעות ליחידה ובמשמעויות הרלבנטיות שלה. מומלץ ללמד את היחידה לאחר הוראת פרק ל"ב. ללימוד היחידה יוקדשו 2 שיעורים.

שאלות מכוונות למידה:

מה תורמת נבואה על גאולת הרי השומרון, לשומעיו של ירמיהו המתגוררים ביהודה?
 מי בוכה בפרקנו ועל מה?
 מה יאפיין את החזרה לארץ מן הגלות על פי דברי הנבואה?

2..... מבנה היחידה

5..... הקשר בין הנבואה לראש השנה – רשות

6..... פס' א-יג - קיבוץ הגלויות

11..... בכי ותקווה וקבלת תשובת אפרים –

11..... פס' יד-יט

מבנה היחידה

למורה: מומלץ להשתמש בפתח הלימוד תוך תשומת לב למילים החוזרות לאורך היחידה ובמהלך הלימוד תהיה להן התייחסות

<p>(א) כה אָמַר ה'</p> <p>מָצָא חֵן בְּמַדְבַּר עִם שְׂרֵידי חֶרֶב הַלֹּדֶד לְהַרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל:</p> <p>(ב) מֶרְחוֹק ה' נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֶסֶד:</p> <p>(ג) עוֹד אֶבְנֶנּוּ וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל</p> <p>עוֹד תַּעֲדִי תַפִּיךָ וְיֵצֵאת בְּמַחֹל מִשְׁתַּקִּים:</p> <p>(ד) עוֹד תִּטְעֵי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֵרוֹן נָטְעוּ נְטָעִים וְחִלְלוּ:</p> <p>(ה) כִּי יֵשׁ יוֹם קָרָאוּ נְצָרִים בְּהָר אֶפְרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ:</p>	<p>ה' אוהב את ישראל וגואלם</p>
<p>(ו) כִּי כַה אָמַר ה'</p> <p>רְנוּ לַיעֲקֹב שְׂמִיחָה וְצִהְלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם</p> <p>הַשְּׂמִיעוּ הַלְלוּ וְאָמְרוּ</p> <p>הוֹשֵׁעַ ה' אֶת עַמּוֹךְ אֶת שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל:</p> <p>(ז) הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן</p> <p>וְקִבְצָתִים מִיַּרְכְּתֵי אֶרֶץ</p> <p>בָּם עוֹר וּפְסֶת חֶרֶה וְיִלְדַת יַחֲדוּ</p> <p>קָהָל גָּדוֹל יֵשׁוּבוּ הֵנָּה:</p> <p>(ח) בְּכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם</p> <p>אוֹלִיכֵם אֵל נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא יִכְשְׁלוּ בָּהּ</p> <p>כִּי הֵייתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא:</p>	<p>ה' מקבץ את הגלויות</p>
<p>(ט) שְׁמַעוּ דְבַר ה' גּוֹיִם וְהִגִּידוּ בְּאֵיִם מִמֶּרְחֶק וְאָמְרוּ</p> <p>מִזֶּרֶה יִשְׂרָאֵל יִקְבְּצֵנוּ וְשָׁמְרוּ כְרַעַה עֲדָרוּ:</p> <p>(י) כִּי פָדָה ה' אֶת יַעֲקֹב וַגָּאֲלוּ מִיַּד חֲזֶק מִמֶּנּוּ:</p> <p>(יא) וּבָאוּ וְרִנְנוּ בְּמָרוֹם צִיּוֹן</p> <p>וְנִהְרֹוּ אֵל טוֹב ה'</p> <p>עַל דָּגָן</p> <p>וְעַל תִּירֹשׁ</p> <p>וְעַל יַצְהָר</p>	<p>המהפך הרגשי - שמחה תחת יגון</p>

<p>ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: (יב) אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם: (יג) ורויתי נפש הפהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם ה':</p>	
<p>(יד) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי ככי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו: (טו) כה אמר ה' מנעי קולך מפכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו מארץ אויב: (טז) ויש תקוה לאחריהך נאם ה' ושבו בנים לגבולם:</p>	בכי ותקווה
<p>(יז) שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא למד השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי: (יח) כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי: (יט) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה':</p>	קבלת תשובת אפרים

מאפיינים בולטים:

מילים רבות המבטאות רגשות עזים: ביטויי שמחה לצד ביטויי כאב וצער, ביטויי אהבה ורחמים. חוזרים גם ביטויים המדגישים שמדובר בדברי ה': כה אמר ה', נאם ה'. ישנה חזרתיות על אותם ביטויים: עוד, כי, ועל, ושב, זכר אזכרנו, רחם ארחמנו

למורה:

נשים לב שהמילה "נִצְרִים" בפסוק ה איננה במובנה המאוחר, בני הדת הנוצרית, להיפך, יש המפרשים כאן שמדובר בצדיקים, שומרי התורה (נוצרים=שומרים). השימוש המאוחר של המילה קשור למושג "בְּרִית חֲדָשָׁה", שכתוב בהמשכו של הפרק "הֲיֵה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' וְכָרַתִּי אֶת בְּרִית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בְּרִית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה" (ל).

הקשר בין הנבואה לראש השנה – רשות

היחידה שאנו לומדים משמשת כהפטרה ליום השני של ראש השנה. ההפטרה של היום הראשון היא על סיפורה של חנה ופקידתה (שמואל א א'-ב', י), כיון שלפי חז"ל היא נפקדה בראש השנה. נבואת ירמיהו שובצה כהפטרה כיון שתוכנה קשור לתהליך התשובה של ראש השנה (ראו להלן דברי הרב יעקבסון) ופסוק ממנה אף שובץ בפסוקי ה'זכרונות' בתפילת מוסף של ראש השנה:

אֶתְּהָ זֹכֶר מַעֲשֵׂה עוֹלָם וּפּוֹקֵד כָּל יְצוּרֵי קֶדֶם. לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל תַּעֲלוּמוֹת וְהִמּוֹן נִסְתָּרוֹת שְׁמַבְרָא שִׁית.
 כִּי אֵין שְׂכָחָה לְפָנֶיךָ כְּסֵא כְבוֹדְךָ וְאֵין נִסְתָּר מִנְּגִד עֵינֶיךָ...
 כְּפָתוּב בְּתוֹרָתְךָ "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נַח וְאֶת כָּל הַחַיָּה"...
 וְעַל יָדֶיךָ הִנְבִּיאִים כְּתוּב לֵאמֹר: ... וְנֶאמַר "הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְדֵּ שְׁעָשׂוּעִים כִּי מִדֵּי דְבָרֵי
 בּו זְכוֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הָמוּ מְעִי לוֹ רַחֵם אֶרְחַמְנוּ נָאִם ה' "
 (תפילת מוסף של ראש השנה, נוסח ספרד)

הרב יששכר יעקבסון מציע טעם נוסף לחיבור בין ראש השנה לנבואה בירמיהו:

כל פרק ההפטרה כולו נמנה עם פרקי הגאולה, ובפרט הוא מתאר לפרטיו את קיבוץ הגלויות. בראש השנה שותלים איפוא בליבנו את התקווה לגאולה שלימה... כך נהפכים ימי ההתייחדות של היחיד עם א-לוהיו – הימים הנוראים – לימי ציפייה לאומית. ומהי הערובה לבואם של ימי הגאולה אם לא התשובה?... קול השופר אינו רק מעורר לתשובה אלא גם בא להזכירנו את הנאמר בישיעהו: "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּקְעַ בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וַיָּבֹאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהִנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם" (ישעיהו כ"ז, כג). (הרב יששכר יעקבסון, חזון המקרא, ב, עמ' 360-361)

פס' א-יג - קיבוץ הגלויות

על מי נסבה הנבואה – על מלכות ישראל או על מלכות יהודה?

לאורך הנבואה ישנם רמזים בולטים שהנבואה מתייחסת לגולי מלכות ישראל (כמתואר במלכים ב פרק י"ז), עשרת השבטים, שהוגלו על ידי מלכות אשור כ-140 שנה לפני חורבן מלכות יהודה בידי הבבלים.

נתבונן ברמזים הללו:

ציונים גיאוגרפיים השייכים למלכות ישראל: עוד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן (ד), כִּי יֵשׁ יוֹם קָרְאוּ נְצָרִים בְּהַר אֶפְרַיִם (ה), קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים (יד).

נשים לב שמדובר בציונים גיאוגרפיים השייכים לנחלותיהם של בני רחל (יוסף ובנימין) – העיר שומרון בנחלת מנשה, הר אפרים ככינוי לנחלת אפרים, ורמה, שהיא עיר מרכזית בנחלת בנימין.

שמות הקשורים לשבטי הצפון: כִּי הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאֵב וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא (ח), אֶפְרַיִם מִתְנוֹדָד (יז), הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם (יט), רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינְנִי (יד).

הנביא מרבה בפרקנו להשתמש בשם "ישראל" (בפסוקים א, ג, ו, ח, ט), שיכול לשמש לכלל העם או למלכות ישראל בלבד. מתוך ההקשר המלא של הפרק בו יש התייחסויות רבות לממלכת ישראל, כמפורט לעיל, נראה שהביטוי "ישראל" שמופיע רבות בפרק זה מכוון לממלכת ישראל ולא לכלל העם.

ניתן לראות נבואה זו כהשלמה לנבואה על גאולתם של האזורים שהיו שייכים למלכות יהודה עליה התנבא ירמיהו בסוף פרק ל"ב (גם תלמידי 3 יח"ל צריכים לעיין בפסוקים הללו):

(מב) כִּי כֹה אָמַר ה' בְּאֲשֶׁר הִבְאֵתִי אֶל הָעָם הַזֶּה אֵת כָּל הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בֵּן אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם אֵת כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר עֲלֵיהֶם: (מג) וְנִקְנָה הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים שְׂמֵמָה הִיא מֵאִיִן אָדָם וּבִהֲמָה נִתְּנָה בְּיַד הַפְּשָׁדִים: (מד) שָׂדוֹת בְּכֶסֶף יִקְנוּ וְכֹתוֹב בְּסֵפֶר וְחֵתוֹם וְהָעֵד עֲדִים בְּאֶרֶץ בְּנִימֵן וּבְסִבְיָהּ יְרוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה וּבְעָרֵי הַחָר וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב כִּי אָשִׁיב אֵת שְׁבוֹתָם נְאֻם ה':

לפי הנבואה בפרק ל"א גם האזורים הצפוניים, בהם ישבו שבטי ישראל, ישוקמו – תתחדש בהם החקלאות ויחזרו אליהם הגולים. הנביא לא מזכיר את הקמת מלכות ישראל מחדש כמלכות נפרדת מיהודה, שני חלקיו של עם ישראל ישוּבו לארץ ויתאחדו. החיבור מחדש בא לידי ביטוי לעתיד לבוא בקריאה של שומרי הפירות בכרמים בהר אפרים (לשעבר ממלכת ישראל) לעלות ביכורים לירושלים (ממלכת יהודה): "כִּי יֵשׁ יוֹם קָרְאוּ נְצָרִים בְּהַר אֶפְרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ" (ה, על פי המובא [בפירושו של ר' יוסף קרא, מקראות גדולות הכתר](#)).

למורה: הרעיון שלעתיד לבוא קללת הפילוג בין ישראל ליהודה תתבטל ומרכז הממלכה יהיה בירושלים, בא לידי ביטוי במקומות נוספים, כפי שילמד בהמשך במעשה העצים ביחזקאל פרק ל"ז, טז- כח. וראו גם בנביא עמוס הניבא במלכות ישראל, צפה את חורבנה ובשיקומה כחלק ממלכות מאוחדת שמרכזה בירושלים ("בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֶכֶת דָּוִד הַנְּפֹלֶת", עמוס ט', יא).

מדוע חשוב בימי ירמיהו, ערב חורבנה של מלכות יהודה, לתאר את שיבתם של הגולים ממלכות ישראל שחרבה כבר?

ההבטחה על גאולת האזורים שמצפון לירושלים עשויה להיות חשובה לחיזוק ליבם ואמונתם של תושבי יהודה וירושלים שעומדים לצאת לגלות. תחת המחשבה המייאשת, שכמו שלמעלה ממאה שנה לא נגאלו גולי עשרת השבטים כך גם הם לא יחזרו לארץ, באה הנבואה ומעודדת אותם – אל תיפול רוחכם, גם הם – עשרת השבטים – ישובו (כמתואר בפרק ל"א), וגם אתם – גולי מלכות יהודה – תשובו (כמתואר בסוף פרק ל"ב).

למורה: בנוגע לשאלה האם עשרת השבטים אכן חזרו, עיין [במאמרו של הרב יואל בן-נון](#).

אהבת ה' לישראל וגאולתם – פס' א-ה

הרעיון שיש קשר בין אהבת ה' את עמו לגאולתם העתידה נמצא בפתח היחידה, והוא רעיון מרכזי בנבואתנו:

{א} כֹּה אָמַר ה'

מֵצֵא חֵן בְּמַדְבַּר עִם שְׁרִידֵי חֶרֶב הַלֹּדֶף לְהַרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל:

{ב} מִרְחוֹק ה' נִרְאָה לִי

וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֵּתִיךָ עַל בֶּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֶסֶד:

{ג} עוֹד אֶבְנֶה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל

עוֹד תַּעֲדֵי תַפְיֵךְ וַיֵּצֵאת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים:

{ד} עוֹד תִּטְעֵי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן נְטַעוּ נְטָעִים וְחַלְלוּ:

{ה} כִּי יֵשׁ יוֹם קָרְאוּ נְצָרִים בְּהַר אֶפְרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ:

להעמקה: הפסוק הראשון מתפרש בדרך כלל על גאולת ישראל ממצרים (כמו [רש"י](#)). אם כי יש פרשנים שהתקשו בהתאמת הביטוי "עם שְׁרִידֵי חֶרֶב" לגאולת מצרים. לכן פרשו שהכוונה לעם ששרד את חורבן בית ראשון, והמדבר הוא כינוי למקום הגלות ([מלבי"ם](#)).

רד"ק רואה בפסוקים שלפנינו דו-שיח בין כנסת ישראל המתלוננת שה' לא אוהב את בני עמו, כפי שאהבם בעבר, וה' עונה לו (רד"ק בפסוק ב):

אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל "מצא חן במדבר", אמרה היא: אמת הוא זה, כי מזמן רחוק ה' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות.

ענה אותם האל: "ואהבת עולם אהבתיך" לא היתה אהבתי אליך לפי שעה, אלא להיות האהבה לעולם.

למורה:

קריאתו של רד"ק מכוונת אותנו לשים לב לקולות השונים הבאים לידי ביטוי בנבואה ומהווים את אחד ממאפייניה ([להעמקה](#) ראו [במאמרה של נחמה לייבוביץ'](#) על ההפטרה ליום ב' של ראש השנה). מומלץ להעמיד את דברי הכתוב בטבלה על פי קריאתו של רד"ק, באופן הבא:

טענתה של כנסת ישראל	דברי ה'
	מָצָא חֵן בְּמַדְבָּר עִם שְׂרִידֵי חֶרֶב הַלֹּחֵף לְהַרְגִיעוֹ (ישראל א)
מְרַחֵק ה' נְרָאָה לִי (ב)	
	וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֵּתִיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֶסֶד (ב)
	עוֹד אֲבַנֶּךָ וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל
	עוֹד תַּעֲדִי תַפְיֵךְ וְנִצָּאת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים (ג)
	עוֹד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן נְטִעוּ נְטִעִים וְחִלְלוּ: (ד)
	כִּי יֵשׁ יוֹם קָרָאוּ לְנָרִים בְּהַר אֲפָרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ (ה)

מן הטבלה עולה שעל טענתה הקצרה והכואבת של כנסת ישראל השיב ה' תשובה ארוכה ומנחמת ביטויים של אהבת ה' לישראל נזכרים גם בהמשך הפרק:
 כִּי הֵייתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאֵב וְאֲפָרַיִם בְּכָרִי הוּא (ח),
 וּשְׁמָרוֹ כְּרָעָה עֲדָרוֹ (ט),
 עַל כֵּן הָמוּ מַעִי לֹא רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ (יט)

להעמקה: ההבטחות לגאולה קשורות לכתוב בתורה:

"עוֹד תַּעֲדִי תַפְיֵךְ וְנִצָּאת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים" (ג) בדומה לכתוב על שמחתם של יוצאי מצרים:
 "וַתִּשְׂחַק מִרְגָּם הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהְרֹן אֶת הַתַּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתַּפִּים וּבַמַּחֲלֹת" (שמות ט"ו, כ)

"עוֹד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרוֹן נְטִעוּ נְטִעִים וְחִלְלוּ" (ד) הופך את הקללה שבחומש דברים:
 "וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְחִקְתִּיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשְׁיִיגוּךָ... כָּרָם תִּטַּע וְלֹא תִחַלְלֶנּוּ" (דברים כ"ח, טו)

למורה: יש להסביר מהי משמעות חילול הכרם (הפיכת הפירות המקודשים לחולין בשנה הרביעית לנטיעה – נטע רבעי). מקור הדין הוא בכתוב "וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל וְעַרְלַתֶּם עַרְלַתוֹ אֶת פְּרִיֹו שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לְכֶם עֲרָלִים לֹא יֵאָכֵל: וּבִשְׁנַת הַרְּבִיעִת יִהְיֶה כָּל פְּרִיֹו קָדֵשׁ הַלֹּלִים לַה'" (ויקרא י"ט, כג-כד); התורה פוטרת ממלחמת רשות את מי שעדיין לא זכה לחלל את פירות כרמו "וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרָם וְלֹא חִלְלוֹ יִלָּךְ וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ כֹּן יָמוֹת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִחַלְלֶנּוּ" (דברים כ', ו).

ה' מקבץ את הגלויות והמהפך הרגשי – פס' ו-יג

{ו} כִּי כֹה אָמַר ה'

רְנֹו לְיַעֲקֹב שְׂמֵחָה וְצִהְלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם

הַשְּׂמִיעוּ הַלְלוּ וְאָמְרוּ

הוֹשַׁע ה' אֶת עַמּוֹךְ אֶת שְׂאֲרֵי־יִשְׂרָאֵל:

{ז} הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צִפּוֹן

וְקִבְצָתִים מִיִּרְכַּתֵי אֶרֶץ

בָּם עֹנֵר וּפְסַח הָרָה וְיִלְדֵת יַחְדָּו

קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה:

{ח} בְּבָכִי יָבֹאוּ וּבִתְחִנּוּנִים אוֹבִילִם

אוֹלִיכֶם אֶל נַחְלֵי מִים בְּדַרְדָּר יֵשֶׁר לֹא יִבְשְׁלוּ בָּהּ

כִּי הֵייתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא:

להעמקה - עיון בפרשנים

נתבונן בהרכב השבים: "בָּם עֹנֵר וּפְסַח הָרָה וְיִלְדֵת יַחְדָּו" (ז) – מה הקשר בין בעלי המומים "עֹנֵר וּפְסַח" ל"הָרָה וְיִלְדֵת"?

רד"ק (ז): כל כך יבאו בנחת, שאפילו העור והפסח שיהיו בס וההרה והיולדת ילכו לאטם.

לפי רד"ק הגאולה תהיה בנחת בדומה לדברי ישעיהו: "בְּשׁוֹבָהּ וְנַחַת תִּנְשָׁעוֹן בְּהִשְׁקָט וּבְבִטְחָהּ תִּהְיֶה גְבוּרַתְכֶם" (ישעיהו ל', טו).

הנביא מתאר את בכי השבים: "בְּבָכִי יָבֹאוּ וּבִתְחִנּוּנִים אוֹבִילִם" (ח) – מה פשר הבכי הזה, הלוא מדובר על גאולתם ושיבתם ארצה?

רד"ק (ח): בבכי יבאו - יש בכי של שמחה כמו: "וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבד" ... מרוב שמחה שיבואו לארצם יבכו.

ר' ישעיה מטרני: (ח) בבכי יבואו - שיזכרו צער הגלות ויבכו. ובתחנונים - שיתחנונו אלי [אז] אוליכם.

בהמשך מתאר הנביא את המהפך הנפשי הצפוי בלב השבים – מאבל לששון:

{ט} שִׁמְעוּ דְבַר ה' גוֹיִם וְהִגִּידוּ בְּאֵיִם מִמְרַחֵק וְאָמְרוּ

מִזְרַח יִשְׂרָאֵל יִקְבְּצֵנוּ וּשְׁמְרוּ כְרַעַה עֲדָרוֹ:

{י} כִּי פָדָה ה' אֶת יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חֹזֵק מִמֶּנּוּ:

{יא} וּבָאוּ וְרִנְנוּ בְּמְרוֹם צִיּוֹן

וְנָהָרוּ אֶל טוֹב ה'

עַל דָּגָן

וְעַל תִּירֵשׁ

וְעַל יִצְהָר

וְעַל בְּנֵי צֶאֱן וּבְקָר

וְהֵייתָה נִפְשָׁם כְּגֵן רוּחַ

וְלֹא יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד:

{יב} אִז תִּשְׁמַח בְּתוֹלָהּ בְּמַחֹל וּבְחָרִים וּזְקִנִים יַחְדָּו

וְהִפְכָתִי אֶבְלָם לְשִׁשׁוֹן וְנַחְמָתִים וְשִׁמְחָתִים מִיְגוֹנָם:

{יג} וְרוּיְתִי נָפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשָׁן וְעַמִּי אֶת טוֹבֵי יִשְׁבְּעוּ

נְאֻם ה':

על רקע מה יתרחש המהפך הרגשי?

הנביא מתאר את השפע הכלכלי שישרור בארץ "עַל דָּגָן וְעַל תִּירֵשׁ וְעַל יַצְהָר וְעַל בְּנֵי צֹאן וּבָקָר וּכְתוּצָאָה מִכֶּךָ : "וְלֹא יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד" (יא).

נציין שזה המקור המקראי לברכה שמנחמים את האבלים בחלק מקהילות ישראל. שפע זה הוא חלק מהביטוי של "טוב ה'" (יא), "טובי יִשְׁבְּעוּ" (יג), ולפי פסוק יג הוא יכול גם את חידוש העבודה במקדש.

במקום רגשות הצער והאבל יבואו רגשות שמחה (יב).

למורה : השמחה בשעת הגאולה, והמהפך מיגון לשמחה, מוכרים לתלמידים מהנבואה של ישעיהו שלמדו בכיתה י"א "וּפְדוּנֵי ה' יִשְׁבּוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׂגוּ וְנָסוּ יְגוֹן וְנֶאֱנָחָה" (ישעיהו ל"ה, י), וממזמור קכ"ו : " {א} שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הֲיִינוּ כְּחֻלְמִים : {ב} אֵז וְיִמְלֵא שְׁחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה ... {ג} הַגִּדִיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הֲיִינוּ שְׂמֵחִים".

הקריאה לגויים

נשים לב שגם בפסוק ו וגם בפסוק ט יש קריאה לבשר לגויים את בשורת גאולתם של ישראל. גאולת ישראל היא חלק מתיקון כל העולם, ועל כן הגויים צריכים להיות מודעים לה.

מהמשכו של פסוק ט "מְזַרְהָ יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֵנוּ" עולה שהגויים צריכים לדעת שמי שזרה ופיזר את ישראל בגולה "מְזַרְהָ יִשְׂרָאֵל" הוא הקב"ה, ולא הם שהגלו את ישראל (רד"ק) - ה' הוציאם לגלות וה' יקבצם משם בחזרה.

בכי ותקווה וקבלת תשובת אפרים – פס' יד-יט

{יד} כה אָמַר ה'

קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים

רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ

מֵאַנְהָ לְהַנְחִים עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ:

{טו} כה אָמַר ה'

מִנְעֵי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה

כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלְתֶּךָ נָאִים ה'

וְשָׁבוּ מֵאַרְצָא אוֹיֵב:

{טז} וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֶךָ נָאִים ה'

וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם:

מדובר באחד משיאייה המרגשים והנוגעים ללב של הנבואה.

קיימת הדרגתיות בהשמעת הקולות:

"קול בְּרָמָה נִשְׁמָע

נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים

רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנְהָ לְהַנְחִים עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ"

נשים לב ליחס שבין הקולות הנשמעים לתגובת ה':

תגובת ה' לקולות	הקולות הנשמעים
{טו} כה אָמַר ה' מִנְעֵי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלְתֶּךָ נָאִים ה' וְשָׁבוּ מֵאַרְצָא אוֹיֵב: {טז} וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֶךָ נָאִים ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם:	{יד} ... קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנְהָ לְהַנְחִים עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ:

מי בכה ברמה?

יש המפרשים את הקול כבכיים של היוצאים לגלות שעברו דרך העיר רמה, שמצפון לירושלים, בדרכם לבבל (רש"י). רש"י מבסס את דבריו על המתואר בספר ירמיהו פרק מ':

"הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֵל יְרֵמְיָהוּ מֵאֵת ה' אַחַר שִׁלַּח אֹתוֹ נְבוּזַרְאֲדָן רֹב טַפְחִים מִן הָרָמָה בְּקָחְתוּ אֹתוֹ

וְהוּא אָסוּר בְּאֲזָקִים בְּתוֹךְ כָּל גְּלוּת יְרוּשָׁלַם וַיְהוּדָה הַמְּגֻלִים בְּבִלְהָ" (ירמיהו מ', א)

יש המפרשים שכל פסוק יד מוסב על קול בכייה של רחל אמנו, ראו [רמב"ן בפירושו לבראשית ל"ה](#),
טז:

להעמקה: לשאלת מקום קבורתה של רחל – ראו: [רמב"ן בראשית ל"ה, טז](#); ומאמרו של [נגה הראובני](#).

למורה: התלמיד צריך להכיר את אחת התשובות לשאלה - מי בכה ברמה.

רחל מְבַכָּה על בְּנֵיהָ - על מה בוכה רחל אמנו?
רחל בוכה גם על בני יוסף שגלו מן הארץ בימי חורבן שומרון, וגם על בני בנימין ויהודה שעברו דרך רמה שבבנימין בדרכם לבבל (דעת מקרא). רחל אמנו נקברה בארץ והיא כואבת את עזיבת הבנים את הארץ.

להעמקה: **רד"ק ומלבי"ם** רואים בדברי הכתוב נבואה לעתיד לבוא, כשרחל אמנו תראה ששבת יהודה שב לארץ בימי שיבת ציון, ואילו עשרת השבטים עדיין לא.

בפסוק טו פונה ה' לרחל: **"מִנְעֵי קוֹלְךָ מִבְּכֵי וְעֵינַיִךָ מִדְּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלָּתְךָ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב"**.

מהי הפעולה שעשתה רחל שבזכותה ישובו הבנים לארץ?

שד"ל (טו)

לַפְּעֻלָּתְךָ – הפעולה היא הבכי והנחי שעשתה על בניה.

רש"י

מדרש אגדה (מבוסס על איכה רבה, פתיחה כה) אמר שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפייס.

נכנסה רחל אמרה לפניו: רבונו של עולם, רחמי מי מרובים - רחמיך או רחמי בשר ודם? הוי אומר רחמיך מרובים. והלא אני, הכנסתי צרתי בתוך ביתי, שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי. כשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי [במקומי], ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה [את] סימני. אף אתה, אם הכניסו בניך צרתך בביתך [פסל לבית המקדש], שתוק להם. אמר לה: יפה למדת סגוריא יש שכר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימנך לאחותך.

סרטון של המדרש – פרחי ירושלים:

קבלת תשובת אפרים – פס' יז-יט

שד"ל מסביר את הקשר בין הפסוקים – לאחר שהבטיח ה' לרחל אמנו **"וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם"** מתייחס הנביא לבנים עצמם (אפרים בן יוסף בן רחל):

{יז} שְׁמוֹעַ שְׁמֵעֵי אֶפְרַיִם מִתְנַוֵּד

יִסְרֵתְנִי וְאִסַּר בְּעֵגֶל לֹא לָמַד

הַשִּׁבְנִי וְאֲשׁוּבָה כִּי אֶתָּה ה' אֱלֹהֵי:

{יח} כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הוֹדְעֵי סִפְקוֹתַי עַל יָרֵךְ

בִּשְׁתֵּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נִשְׁאַתִּי חֲרַפְתָּ נְעוּרַי:

{יט} הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְדֵּ שְׁעֲשָׁעִים

כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד

עַל כֵּן הִמּוֹ מְעִי לוֹ רַחֵם אֶרְחַמְנוּ

נְאֻם ה':

נשים לב למבנה הכתובים – הכתוב משמיע בגוף ראשון את דברי ה' ואת דברי אפרים ויוצר מעין 'דו-שיח' ביניהם:

ה'	אפרים
{יז} שְׁמוֹעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד	
	<p>יִסְרַתְנִי וְאֹסֵר כְּעַגְלָא לֹא לָמַד הִשְׁיִבְנִי וְאִשׁוּבָה כִּי אֶתָּה ה' אֱלֹהֵי: {יח} כִּי אַחֲרַי שׁוּבִי נִחְמַתִּי וְאַחֲרַי הוֹדְעֵי סִפְקוֹתַי עַל יָרֵךְ בִּשְׁתֵּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נִשְׁאַתִּי חֲרַפְתָּ נְעוּרַי:</p>
<p>{יט} הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְדֵּ שְׁעֲשָׁעִים כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הִמּוֹ מְעִי לוֹ רַחֵם אֶרְחַמְנוּ נְאֻם ה':</p>	

ה' שומע על סבלו של אפרים ("אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד", "יִסְרַתְנִי וְאֹסֵר כְּעַגְלָא לֹא לָמַד"), ואת לבקשתו מה' להשיבו ("הִשְׁיִבְנִי וְאִשׁוּבָה כִּי אֶתָּה ה' אֱלֹהֵי").

בפסוק יח מביע אפרים רגשות בושה, צער וחרטה עמוקים על חטאיו בעבר.

מהי תגובת ה' לבקשת אפרים?

האם יענה לבקשתו?

בפסוק יט ישנו ביטוי ייחודי המעיד על תגובה נרגשת של הקב"ה לבקשת אפרים:

"כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד

עַל כֵּן הִמּוֹ מְעִי לוֹ

רַחֵם אֶרְחַמְנוּ"

התגובה הנרגשת מעידה על אהבתו הגדולה של ה' לעם ישראל.

האם אהבת ה' היא הסיבה היחידה להיענות של ה' לבקשת אפרים?

נענין בדברי **ר' יוסף קרא**:

הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְדֵּ שְׁעֲשָׁעִים - מקרא תמוה הוא זה (=כתוב שיש לקרוא אותו כשאלה רטורית)... וזה פירושו: וכי בן יקיר הוא לי אפרים? או יִלְדֵּ שְׁעֲשָׁעִים?... והלא מעולם ממרה היה על

דברי... ואין בכל השבטים שחטא והחטיא את ישראל כשבט אפרים!... אלא, על אשר הוא מתנחם ושב מפשעו, "על כן קמו מעי לוי" ו"רחם ארחמנו".

לפי ר' יוסף קרא למרות מעשיו הרעים של אפרים בעבר, ה' מרחם עליו ונענה לבקשתו כיון שהתחרט על העבר וחזר בתשובה.

לסיכום, ביחידה הנבואית שלפנינו מתואר קיבוץ הגלויות והפרחת השומרון. שלושה מרכיבים שונים מוזכרים בנבואה זו וגורמים לתהליך הגאולה להתממש:

- (1) אהבת ה' את בניו ומידת הרחמים
- (2) בכייה של רחל אמנו (ולפי המדרש גם מעשיה הטובים בעבר)
- (3) חזרה בתשובה של היושבים בגולה

להעמקה - המשמעות הכפולה של השורש שוב בנבואה

השורש 'שוב' מופיע בנבואה בהבטחה הכפולה של ה' לרחל אמנו: "וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב" (טו), "וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם" (טז). ופעם נוספת בדברי אפרים: "הֲשִׁיבֵנִי וְאֲשׁוּבָה כִּי אֲתָה ה' אֱלֹהֵי" (יז), "כִּי אֲחָרֵי שׁוּבֵי נְחֻמְתִּי" (יח).

בפסוקים טו-טז מדובר על המשמעות ההיסטורית של השיבה - שיבת הגולים ארצה.

ר' יוסף קרא רואה בפסוקים יז-יח משמעות רוחנית לשיבה, כדלקמן:

(יז) השיבני ואשובה - ומי יתן שתשיבני אליך עכשיו, לאחר שלקיתי, ואף אני אשוב.

(יח) כי אחרי שובי ניחמתי - אחרי ששבתי בתשובה ניחמתי על פשעיי; ואחרי היוודעי - אחרי שידעתי בעצמי שחטאתי, ספקתי על ירך - כאדם שמצטער עצמו על מה שעשה לשעבר. בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעוריי - בושתי וגם נכלמתי בדבר זה, שלאחר שלקיתי בעוון שחטאתי בנעוריי ניחמתי בי, וטוב לי שהייתי חוזר בי עד שלא לקיתי ולא הוכיתי; שאילו שמעתי לדברי הנביא לא לקיתי, ועכשיו בושתי גדול בדבר, שקיבלתי המכות ואחר כך ניחמתי בי.

למורה: על הכפילות שבשורש 'שוב' בימי הגאולה למדו התלמידים ביחידת הברית בדברים פרק ל'.